

ДЯЛ I

ДОСТОЙНСТВО

ЧЛЕН II-61 ЧОВЕШКО ДОСТОЙНСТВО

Човешкото достойнство е ненакърнимо. То трябва да бъде зачитано и защитавано.

ЧЛЕН II-62 ПРАВО НА ЖИВОТ

1. Всеки има право на живот.
2. Никой не може да бъде осъден на смърт, нито екзекутиран.

ЧЛЕН II-63 ПРАВО НА НЕПРИКОСНОВЕНОСТ НА ЛИЧНОСТТА

1. Всеки има право на физическа и духовна неприкосновеност.
2. В областта на медицината и на биологията, по-специално трябва да бъдат зачитани:
  - а) свободното и информирано съгласие на заинтересованото лице, според процедурите, предвидени в закона;
  - б) забраната на евгеничните практики, а именно тези, които имат за цел селекцията на хора;
  - в) забраната да се използва човешкото тяло и неговите части с цел финансово облагодетелстване;
  - г) забраната на репродуктивното клониране на човешки същества.

ЧЛЕН II-64 ЗАБРАНА НА ИЗТЕЗАНИЯТА И НЕЧОВЕШКОТО ИЛИ УНИЗИТЕЛНО ОТНОШЕНИЕ ИЛИ НАКАЗАНИЕ

Никой не може да бъде подлаган на изтезание, на нечовешко или унизително отношение или наказание.

ЧЛЕН II-65 ЗАБРАНА НА РОБСТВОТО И ПРИНУДИТЕЛНИЯ ТРУД

1. Никой не може да бъде държан в робство, или в принудително подчинение.
2. Никой не може да бъде заставян да извършва принудителен или задължителен труд.
3. Трафикът на хора е забранен.

ДЯЛ II

СВОБОДИ

ЧЛЕН II-66 ПРАВО НА СВОБОДА И СИГУРНОСТ

Всеки има право на свобода и сигурност.

ЧЛЕН II-67 ЗАЧИТАНЕ НА ЛИЧНИЯ И СЕМЕЙНИЯ ЖИВОТ

Всеки има право на зачитане на личния и семейния живот, на неговото жилище и комуникации.

ЧЛЕН II-68 ЗАЩИТА НА ЛИЧНИТЕ ДАННИ

1. Всеки има право на защита на личните му данни.
2. Тези данни трябва да бъдат обработвани лоялно, за точно определени цели и на основата на съгласието на заинтересованото лице или на друго легитимно основание, предвидено в закон. Всеки има право на достъп до събраните данни, отнасящи се до него и правото да получи поправки по тях.
3. Зачитането на тези правила подлежи на контрол от независим орган.

ЧЛЕН II-69 ПРАВО НА ВСТЪПВАНЕ В БРАК И ПРАВО НА СЪЗДАВАНЕ НА СЕМЕЙСТВО

Правото на встъпване в брак и правото на създаване на семейство са гарантирани в съответствие с националните закони, които регулират упражняването им.

ЧЛЕН II-70 СВОБОДА НА МИСЪЛТА, СЪВЕСТИТА И РЕЛИГИЯТА

1. Всеки има право на свобода на мисълта, съвестта и религията. Това право включва и правото да променя религията или убежденията, както и свободата да показва открито своята религия или своето убеждение, индивидуално или колективно, публично или частно, да изразява религиозни или други убеждения чрез богослужение, обучение, практики и извършване на ритуали.
2. Правото на възражение по съвест е признато според националните закони, които регулират упражняването на това право.

ЧЛЕН II-71 СВОБОДА НА ИЗРАЗЯВАНЕТО И НА ИНФОРМАЦИЯТА

1. Всеки има право на свобода на изразяването. Това право включва свободата на мнение и свободата на получаване и разпространяване на информация или на идеи, без да се предполага намесата на публичните власти и независимо от границите.
2. Свободата и плурализмът на медиите се зачитат.

ЧЛЕН II-72 СВОБОДА НА СЪБРАНИЯТА И НА СДРУЖАВАНЕТО

1. Всеки има право на свобода на мирни събрания и свобода на сдружаване на всякакво равнище, по-специално в областите на политическото, профсъюзното или гражданското сдружаване, което включва и правото на всеки да основава или да членува в синдикати, за защита на своите интереси.
2. Политическите партии на равнище на Съюза допринасят за изразяването на политическата воля на гражданите на Съюза.

ЧЛЕН II-73 СВОБОДА НА ИЗКУСТВОТА И НА НАУКИТЕ

Изкуствата и научните изследвания са свободни. Зачита се академичната свобода

ЧЛЕН II-74 ПРАВО НА ОБРАЗОВАНИЕ

1. Всеки има право на образование, както и на достъп до професионално обучение и продължаващо обучение.
2. Това право включва възможността да се получи безплатно задължително образование.
3. Свободата да се създават учебни заведения при надлежно зачитане на демократичните принципи, както и правото на родителите да осигуряват образованието и обучението на децата си, съгласно своите религиозни, философски и педагогически убеждения, се зачитат според националните закони, които регулират упражняването на тези права.

ЧЛЕН II-75 СВОБОДА НА ИЗБОР НА ПРОФЕСИЯ И ПРАВО НА ТРУД

1. Всеки има право да работи и да упражнява свободно избрана или приета професия.
2. Всеки гражданин на Съюза има свободата да търси работа, да работи, да се установява или да предоставя услуги във всяка държава-членка.

3. Гражданите на трети държави, които имат разрешение да работят на територията на държавите-членки, имат право на условия на работа еднакви с тези, при които работят гражданите на Съюза.

ЧЛЕН II-76 СВОБОДА НА СТОПАНСКАТА ИНИЦИАТИВА

Свободата на стопанската инициатива се признава, в съответствие със законодателството на Съюза и националните законодателства и практики.

ЧЛЕН II-77 ПРАВО НА СОБСТВЕНОСТ

1. Всеки има право да притежава, да ползва, да се разпорежда и да завещава имущество, което е придобил законно. Никой не може да бъде лишен от своята собственост, освен в обществен интерес, в случаите и при условията, предвидени със закон, срещу справедливо обезщетение, изплатено своевременно за неговата загуба. Ползването на имуществото може да бъде уредено със закон, доколкото е необходимо за общия интерес.
2. Интелектуалната собственост е защитена.

ЧЛЕН II-78 ПРАВО НА УБЕЖИЩЕ

Правото на убежище се гарантира при зачитане на правилата на Женевската конвенция от 28 юли 1951 г. и Протокола от 31 януари 1967 г., свързани със статута на бежанците и съгласно Конституцията.

ЧЛЕН II-79 ЗАЩИТА В СЛУЧАЙ НА ОТВЕЖДАНЕ, ЕКСПУЛСИРАНЕ И ЕКСТРАДИРАНЕ

1. Колективното експулсиране е забранено.
2. Никой не може да бъде отвеждан, експулсиран или екстрадиран към държава, в която съществува сериозен риск да бъде осъден на смърт, да бъде подложен на изтезание или друго нечовешко или унижително отношение или наказание.

ДЯЛ III

РАВЕНСТВО

ЧЛЕН II-80 РАВЕНСТВО ПРЕД ЗАКОНА

Всички хора са равни пред закона.

ЧЛЕН II-81 ЗАБРАНА НА ДИСКРИМИНАЦИЯТА

1. Забранена е всяка дискриминация, основана на пол, раса, цвят, етнически или социален произход, генетични белези, език, религия или убеждение, политическо или друго мнение, принадлежност към национално малцинство, имущество, рождение, увреждания, възраст или сексуална ориентация.
2. В областта на прилагане на Конституцията и без да се засягат нейните специфични разпоредби, се забранява всяка дискриминация на основата на националната принадлежност.

ЧЛЕН II-82 КУЛТУРНО, РЕЛИГИОЗНО И ЕЗИКОВО МНОГООБРАЗИЕ

Съюзът зачита културното, религиозното и езиковото многообразие.

ЧЛЕН II-83 РАВЕНСТВО МЕЖДУ МЪЖЕТЕ И ЖЕНИТЕ

Равенството между мъжете и жените трябва да бъде гарантирано във всички области, включително по отношение на заетостта, труда и възнаграждението.

Принципът на равенството не пречи на запазването или приемането на мерки, предвиждащи специфични предимства в полза на по-слабо представения пол.

ЧЛЕН II-84 ПРАВА НА ДЕТЕТО

1. Децата имат право да получават закрила и грижите, необходими за благоденствието им. Те могат да изразяват свободно своето мнение. То се взема предвид по въпросите, които се отнасят до тях, в зависимост от възрастта и зрелостта им.
2. При всички действия, които предприемат публичните власти или частни институции по отношение на децата, от първостепенно значение е да се има предвид най-доброто в интерес на детето.
3. Всяко дете има право да поддържа редовно лични отношения и пряк контакт с двамата си родители, освен когато това е против неговия интерес.

ЧЛЕН II-85 ПРАВА НА ВЪЗРАСТНИТЕ ХОРА

Съюзът признава и зачита правото на възрастните хора да водят достоен и независим живот и да участват в социалния и културния живот.

ЧЛЕН II-86 ИНТЕГРИРАНЕ НА ХОРАТА С УВРЕЖДАНИЯ

Съюзът признава и зачита правото на хората с увреждания да се ползват от мерки, насочени към осигуряване на тяхната независимост, на социалното им и професионално интегриране и участието им в живота на общността.

ДЯЛ IV

СОЛИДАРНОСТ

ЧЛЕН II-87 ПРАВО НА ИНФОРМИРАНЕ И НА КОНСУЛТИРАНЕ НА РАБОТНИЦИТЕ В ПРЕДПРИЯТИЕТО

На работниците или на техните представители трябва да се гарантира, на подходящите равнища, своевременно информиране и консултиране, в случаите и при условията, предвидени от правото на Съюза, както и от националните законодателства и практики.

ЧЛЕН II-88 ПРАВО НА КОЛЕКТИВНИ ПРЕГОВОРИ И ДЕЙСТВИЯ

Работниците и служителите или техните организации имат, съгласно правото на Съюза и на националните законодателства и практики, право да преговарят и да сключват колективни договори на съответното равнище, както и да предприемат, в случай на конфликт на интереси, колективни действия за защита на техните интереси, включително стачка.

ЧЛЕН II-89 ПРАВО НА ДОСТЪП ДО СЛУЖБИТЕ ПО ТРУДА

Всяко лице има право на достъп до безплатна служба по труда.

ЧЛЕН II-90 ЗАЩИТА В СЛУЧАЙ НА НЕОСНОВАТЕЛНО УВОЛНЕНИЕ

Всеки работник има право на защита срещу всяко неоснователно уволнение, в съответствие с правото на Съюза и с националните законодателства и практики.

ЧЛЕН II-91 СПРАВЕДЛИВИ УСЛОВИЯ НА ТРУД

1. Всеки работник има право на условия на труд, които запазват неговото здраве, сигурност и достойнство.
2. Всеки работник има право на ограничаване на максималната продължителност на труда, на дневна и седмична почивка, както и на платен годишен отпуск.

ЧЛЕН II-92 ЗАБРАНА НА ДЕТСКИЯ ТРУД И ЗАЩИТА НА РАБОТЕЩИТЕ МЛАДЕЖИ

Детският труд е забранен. Минималната възраст за допускане до работа не може да бъде по-ниска от възрастта на завършване периода на задължително образование, без да се засягат по-благоприятните правила за младежите и с изключение на ограничен брой дерогации. Младежите, приети на работа, трябва да се ползват от условия на работа, адаптирани за тяхната възраст и да са защитени срещу икономическа експлоатация или срещу всеки труд, който би могъл да навреди на тяхната сигурност, тяхното здраве, физическото, духовното, моралното или социалното им развитие или да пречи на образованието им.

ЧЛЕН II-93 СЕМЕЕН И ПРОФЕСИОНАЛЕН ЖИВОТ

1. Семейството се ползва с юридическа, икономическа и социална защита.
2. С цел да се съчетава семейният с професионалният живот, всяко лице има право да бъде защитено срещу всяко уволнение, което има за мотив бременност, както и право на платен отпуск по майчинство и на родителски отпуск за раждане или осиновяване на дете.

ЧЛЕН II-94 СОЦИАЛНО ОСИГУРЯВАНЕ И СОЦИАЛНА ПОМОЩ

1. Съюзът признава и зачита правото на обезщетения от социалното осигуряване и социалните грижи в случаи като майчинство, заболяване, трудова злополука, неработоспособност или старост, както и в случаите на загуба на работа, в съответствие с правилата, установени от правото на Съюза и от националните законодателства и практики.
2. Всеки, който пребивава и се придвижва законно в границите на Съюза има право на обезщетения по социалното осигуряване и социални придобивки, съгласно правото на Съюза и националните законодателства и практики.

3. С цел да се бори срещу социалното изключване и бедността, Съюзът признава и зачита правото на социална помощ и помощ за жилище, предназначени да осигурят достойно съществуване на всички нуждаещи се, според правилата, установени от правото на Съюза и от националните законодателства и практики.

ЧЛЕН II-95 ЗДРАВЕОПАЗВАНЕ

Всяко лице има право на достъп до здравна профилактика и ползване на медицински грижи при условията, установени от националните законодателства и практики. В определянето и прилагането на всички политики и действия на Съюза се осигурява високо равнище на здравеопазване.

ЧЛЕН II-96 ДОСТЪП ДО УСЛУГИТЕ ОТ ОБЩ ИКОНОМИЧЕСКИ ИНТЕРЕС

Съюзът признава и зачита достъпа до услугите от общ икономически интерес, така както е предвидено от националните законодателства и практики, в съответствие с Конституцията, с цел да се стимулира социалното и териториално единство в рамките на Съюза.

ЧЛЕН II-97 ОПАЗВАНЕ НА ОКОЛНАТА СРЕДА

В политиките на Съюза се интегрира и се осигурява високо равнище на опазване на околната среда и подобряване на качеството ѝ, съгласно принципа за устойчиво развитие.

ЧЛЕН II-98 ЗАЩИТА НА ПОТРЕБИТЕЛИТЕ

В политиките на Съюза се осигурява високо равнище на защита на потребителите.

ДЯЛ V

П РА В А Н А Г РА Ж Д А Н И Т Е

ЧЛЕН II-99 ПРАВО НА ГРАЖДАНИТЕ ДА ИЗБИРАТ И ДА БЪДАТ ИЗБИРАНИ В ИЗБОРИТЕ ЗА ЕВРОПЕЙСКИ ПАРЛАМЕНТ

1. Всеки гражданин на Съюза има право да избира и да бъде избран в изборите за Европейски парламент в държавата-членка, на чиято територия пребивава, при същите условия, както и гражданите на тази държава.
2. Членовете на Европейския парламент се избират на основата на всеобщо и пряко изборително право при свободно и тайно гласуване.

ЧЛЕН II-100 ПРАВО НА ГРАЖДАНИТЕ ДА ИЗБИРАТ И ДА БЪДАТ ИЗБИРАНИ В ОБЩИНСКИТЕ ИЗБОРИ

Всеки гражданин на Съюза има право да избира и да бъде избран в общински избори в държавата-членка, на чиято територия пребивава, при същите условия, както и гражданите на тази държава.

ЧЛЕН II-101 ПРАВО НА ДОБРА АДМИНИСТРАЦИЯ

1. Всеки има право на безпристрастно и справедливо разглеждане на неговите въпроси в разумен срок от страна на институциите, органите, службите и агенциите на Съюза.
2. Това право включва по-специално:
  - а) правото на всяко лице да бъде изслушвано преди да бъде взета индивидуална мярка, която има неблагоприятни последици за него;
  - б) правото на достъп на всяко лице до документите, които се отнасят до него, като се зачитат законните интереси на поверителност и професионална и служебна тайна;
  - в) задължението на администрацията да мотивира своите решения.
3. Всяко лице има право на обезщетение от страна на Съюза за вредите, нанесени му от институциите или от техните служители при изпълнение на служебните им функции, съгласно основните принципи, общи за правото на държавите-членки.
4. Всяко лице може да се обърне към институциите на Съюза на един от официалните езици на Конституцията и следва да получи отговор на същия език.

ЧЛЕН II-102 ПРАВО НА ДОСТЪП ДО ДОКУМЕНТИ

Всеки гражданин на Съюза или всяко физическо и юридическо лице, което пребивава или има седалище в държава-членка, има право на достъп до документите на институциите, органите, службите и агенциите на Съюза, независимо от материята, върху която те са съставени.

ЧЛЕН II-103 ЕВРОПЕЙСКИ ОМБУДСМАН

Всеки гражданин на Съюза или всяко физическо или юридическо лице, което пребивава или има седалище в една от държавите-членки, има право да сезира европейския омбудсман за случаи на лоша администрация в действията на институциите, органите, службите и агенциите на Съюза, с изключение на Съда на ЕС, при изпълнението на неговите съдебни функции.

ЧЛЕН II-104 ПРАВО НА ПЕТИЦИИ

Всеки гражданин на Съюза или всяко физическо или юридическо лице, което пребивава или има седалище в една от държавите-членки, има право да отправя петиция до Европейския парламент.

ЧЛЕН II-105 СВОБОДА НА ПРИДВИЖВАНЕ И НА ПРЕБИВАВАНЕ

1. Всеки гражданин на Съюза има право да се придвижва и да пребивава свободно на територията на държавите-членки.
2. С право на свободно движение и пребиваване се ползват гражданите на трети страни, които, съобразно с Конституцията, пребивават законно на територията на държава-членка.

ЧЛЕН II-106 ДИПЛОМАТИЧЕСКА И КОНСУЛСКА ЗАКРИЛА

Всеки гражданин на Съюза се ползва на територията на трети страни, в които държавата-членка, на която той е гражданин, няма представителство, от закрилата на дипломатическите и консулските органи на всяка друга държава-членка при същите условия, както и условията, с които се ползват гражданите на тази държава-членка.

ДЯЛ VI

П Р А В О С Ъ Д И Е

ЧЛЕН II-107 ПРАВО НА ЕФЕКТИВНО СРЕДСТВО НА ПРАВНА ЗАЩИТА И ПРАВО НА СПРАВЕДЛИВ СЪДЕБЕН ПРОЦЕС

Всеки, чиито права и свободи, гарантирани от правото на Съюза, са били накърнени, има право на ефективно средство на правна защита пред съд, в съответствие с условията, предвидени в настоящия член.

Всеки има право на справедливо и публично гледане на неговото дело в разумен срок от независим и безпристрастен съд, създаден по-рано със закон. Всеки има възможността да бъде съветван, защитаван и представляван.

На лицата, които нямат достатъчно средства, се предоставя безплатна правна помощ, в случаите когато се счита, че тази помощ е необходима, за да се осигури ефективен достъп до правосъдие.

ЧЛЕН II-108 ПРЕЗУМПЦИЯ ЗА НЕВИНОВНОСТ И ПРАВО НА ЗАЩИТА

1. Всеки обвиняем се счита за невинен до доказване на противното съгласно закона.
2. Зачитането на правото на защита на всеки обвиняем е гарантирано.

ЧЛЕН II-109 ПРИНЦИПИ НА ЗАКОННОСТ И ПРОПОРЦИОНАЛНОСТ НА ПРЕСТЪПЛЕНИЯТА И НАКАЗАНИЯТА

1. Никой не може да бъде признат за виновен за каквото и да е престъпление, поради каквото и да било действие или бездействие, което в момента на извършването му не е представлявало престъпление съгласно националното или международното право. Също така, не може да бъде налагано по-тежко наказание от това, което се е прилагало към момента на извършването на престъплението. Ако след извършване на престъплението, законът предвиди по-леко наказание, прилага се това наказание.
2. Настоящият член не засяга осъждането или наказването на лице, виновно за действие или бездействие, което в момента на извършването му е било престъпление по смисъла на общите принципи, признати от всички народи.
3. Тежестта на наказанията не трябва да бъде несъразмерна с престъплението.

ЧЛЕН II-110 ПРАВО ДА НЕ БЪДЕ СЪДЕН ИЛИ НАКАЗВАН ДВА ПЪТИ ЗА ЕДНО И СЪЩО ПРЕСТЪПЛЕНИЕ

Никой не може да бъде подложен на наказателно преследване или наказан за престъпление, за което вече е бил окончателно оправдан или признат за виновен в рамките на Съюза съгласно закона.

ДЯЛ VII

ОБЩИ РАЗПОРЕДБИ ОТНОСНО ТЪЛКУВАНЕТО И ПРИЛАГАНЕТО НА ХАРТАТА

ЧЛЕН II-111 ПРИЛОЖНО ПОЛЕ

1. Разпоредбите на настоящата харта са насочени към институциите, органите, службите и агенциите на Съюза при зачитане на принципа на субсидиарност и за държавите-членки, единствено, когато те прилагат правото на Съюза. Следователно, те зачитат правата, спазват принципите и съдействат за прилагането им, в съответствие със съответните им компетенции и като зачитат границите на компетенциите на Съюза, предвидени в другите Части от Конституцията.
2. Настоящата харта не разширява приложното поле на правото на Съюза извън компетенциите на Съюза, не създава никакви нови компетенции или задачи за Съюза и не променя определените в други части на Конституцията компетенции и задачи.

ЧЛЕН II-112 ОБХВАТ И ТЪЛКУВАНЕ НА ПРАВАТА И ПРИНЦИПИТЕ

1. Всяко ограничаване на упражняването на правата и свободите, признати от настоящата харта, трябва да бъде предвидено в закон и да зачита основното съдържание на гореспоменатите права и свободи. Съобразно принципа на пропорционалността, ограничения могат да бъдат налагани, само ако са необходими и ако действително отговарят на цели от общ интерес, признати от Съюза или при необходимост да се защитят правата и свободите на другите.

2. Правата, признати от настоящата харта, които са предмет на други разпоредби на Конституцията, се упражняват при съответните условия и граници, определени в тези части.
3. Доколкото настоящата харта съдържа права, съответстващи на правата, гарантирани от Европейската конвенция за защита на правата на човека и основните свободи, тяхното съдържание и техния обхват са същите, като тези, уредени по тази Конвенция. Тази разпоредба не представлява пречка правото на Съюза да предостави по-широка защита.
4. Доколкото настоящата харта съдържа основните права, такива, каквито произтичат от конституционните традиции, общи за държавите-членки, тези права трябва да бъдат тълкувани в хармония с тези традиции.
5. Разпоредбите на настоящата харта, които уреждат принципи, могат да бъдат приложени чрез законодателни и изпълнителни актове, приети от институциите, органите, службите и агенциите на Съюза и чрез актове на държавите-членки, когато те прилагат законодателството на Съюза при упражняване на съответните им компетенции. Позоваването на тези принципи пред съд е допустимо само за тълкуване и контрол на законността на тези актове.
6. Националните законодателства и практики, така както са специфично посочени в настоящата харта, напълно се зачитат.
7. Обясненията, изготвени като средство да се предоставят насоки при тълкуване на Хартата на основните права, следва да се вземат под внимание от съдилищата на Съюза и държавите-членки.

ЧЛЕН II-113 СТЕПЕН НА ЗАКРИЛА

Никоя разпоредба на настоящата харта не трябва да бъде тълкувана като ограничаваща или накърняваща правата на човека и основните свободи в съответните области на приложение, приети от правото на Съюза, международното право и международните споразумения, по които Съюзът, Общността и всички държави-членки са страна, включително Европейската конвенция за защита на правата на човека и основните свободи, както и от конституциите на държавите-членки.

ЧЛЕН II-114 ЗАБРАНА НА ЗЛОУПОТРЕБАТА С ПРАВО

Никоя от разпоредбите на настоящата харта не се тълкува като даваща право да се извършва каквато и да е дейност или да се осъществява каквото и да е действие, целящо накърняване на правата или свободите, признати в настоящата харта или ограничаването им в по-голяма степен от онази, която е предвидена в настоящата харта.